

УДК 347.73:351.71

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Алла КОВАЛЬЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, фінансового й банківського права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом

SUMMARY

In the article the basic stages of research problems of financial and economic security in the context of paradigmatic approach were considered. The history and transformation of this concept were researched. It is alleged that the construction of theoretical and methodological and legal bases to ensure effective financial and economic security is impossible without a modern decoration and illumination philosophical component of economic problems. This omission affects in negative way to the results of the study. Excluding philosophical and economic aspects of providing of financial and economic security leads to the fact that it only extends structured and object of study does not reveal the dynamics of its meaning in modern life specific conditions. Although quite fruitful and interesting research results, which were used only highlighted the problems of outdated, archaic terminology and it does not contribute to its solution. The study proposed a model of economic and financial security with the new economic challenges.

Key words: financial and economic security, threats, risks, regulatory legal mechanisms, model of economic security, paradigm, paradigm of economic and financial security.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні етапи становлення наукового дослідження проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки в контексті парадигмального підходу. Досліджено історію, трансформацію розуміння цього поняття. Стверджується, що побудова теоретико-методологічних і правових засад ефективного забезпечення фінансово-економічної безпеки неможлива без відповідного сучасного філософського огляду та висвітлення економічного складника проблеми. Таке упущення негативно впливає на результати дослідження. Виключення філософського й економічного аспекту забезпечення фінансово-економічної безпеки призводить до того, що вона лише структурується; розширюється об'єкт дослідження, не розкривається динаміка, її сенс у сучасних специфічних умовах буття. Незважаючи на достатньо плідні й цікаві результати досліджень, використання у висвітленні проблеми лише застарілої, архаїчної термінології не сприяє її вирішенню. У дослідженні запропоновано модель фінансово-економічної безпеки з урахуванням нових викликів економічного характеру.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, загрози, ризики, нормативно-правові механізми, модель економічної безпеки, парадигма, парадигма фінансово-економічної безпеки.

Постановка проблеми. Фінансово-економічна безпека на сучасному етапі розвитку наукової думки потребує певних змін, що викликані збільшенням обсягу економічних інтересів людства. Електронна торгівля, невизначений ринок, глобалізація економіки – усе це та багато інших новацій створюють необхідність упорядкування понятійно-категорійного апарату, пристосованого до нових умов сьогодення.

Парадигма моделі фінансово-економічної безпеки за певний історичний проміжок часу зазнала деяких трансформаційних змін і продовжує змінюватися. Ці зміни провокують проблему переосмислення фінансово-економічної безпеки з урахуванням не тільки захищеності інтересів об'єкта безпеки, а й із використанням додаткових можливостей для отримання прибутку. Існує проблема оптимізації моделі економічної безпеки на різних рівнях. Усе це та багато інших проблем становлять актуальність цієї статті.

Актуальність теми. Нині ступінь наукового розроблення зазначеної проблематики достатньо високий. До науковців, що досліджували економічну безпеку в контексті сучасних загроз і викликів, можна віднести С. Афанасьєва, О. Білоуса, Д. Беззубова, О. Власюка, О. Дікарева, В. Захочая, М. Єрмошенко, Д. Квашука, В. Ліпкана, П. Пашко, В. Сенько, А. Сухорукова, О. Феценко, П. Юхименко, В. Шлемко. Але постійні зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають переосмислення проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Мета статті – показати зріз історичного розвитку поняття економічної безпеки в контексті парадигмального

підходу, розробити сучасну модель економічної безпеки з урахуванням нових викликів економічного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку еволюційного розвитку людства безпека розумілася як стан захищеності територій від ворожого нападу. Жан-Жак Руссо говорив, що «турбота про самозбереження й безпеку найважливіша з усіх турбот держави» [1, с. 134]. Проте з розвитком ринкових відносин воєнний потенціал країн залежав саме від економічних ресурсів, які лягли в основу подальшого формування цивілізації, у результаті чого з'явилася теорія меркантилізму [2]. Низка дослідників еволюційних процесів окреслює певні періоди становлення безпеки як поняття, явища та наукової парадигми [3; 4; 5; 8].

Науковці намагаються відобразити шлях трансформації безпеки від стану захищеності, обмеженого лише фізичними посяганнями на недоторканість особи, до захищеності матеріальної, духовної, моральної й інтелектуальної.

У процесі формування державності та становлення її як інституції безпеку було прийнято розуміти як відсутність небезпек. Сам термін «безпека» вперше був використаний у 1190 р. і означав спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки [5, с. 304]. В.І. Даль у 1800-х роках визначив безпеку як відсутність небезпек [8, с. 52–56].

У Росії на нормативно-правовому рівні про безпеку вперше зазначено в «Положенні про заходи щодо охорони державного порядку й громадського спокою» від 14 серпня 1881 р., де використовувався термін «громадська безпека».

Таблиця 1
Основи складники економічної безпеки держави

№	Назва складника економічної безпеки	Вагові коефіцієнти
1	Виробнича безпека	0,1218
2	Демографічна безпека	0,0913
3	Енергетична безпека	0,1148
4	Зовнішньоекономічна безпека	0,1095
5	Інвестиційно-інноваційна безпека	0,1089
6	Макроекономічна безпека	0,1224
7	Продовольча безпека	0,1007
8	Соціальна безпека	0,1013
9	Фінансова безпека	0,1294

Матеріали сайту Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [12].

Таблиця 2
Вагові коефіцієнти для розрахунку фінансової безпеки

№	Субіндекси фінансової безпеки	Значення вагового коефіцієнта
1	Банківська безпека	0,1723
2	Безпека небанківського фінансового ринку	0,1068
3	Боргова безпека	0,1746
4	Бюджетна безпека	0,2023
5	Валютна безпека	0,1686
6	Грошово-кредитна безпека	0,1753

Матеріали сайту Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [12].

Відповідне положення було затверджено на законодавчому рівні [6].

Уже в двадцятих роках, як тільки економіки країн почали розширювати свої межі за рахунок торговельних можливостей, почалася поступова трансформація уявлення про безпеку. Суспільства почали замислюватися про національні інтереси, почав розкручуватися маховик наукового розроблення економічної безпеки.

Більш детально економічна безпека розглядалася, коли в суспільстві збагнули, що результат роботи влади – не що інше, як шляхи забезпечення економічних інтересів громадян. У Сполучених Штатах 26 липня 1947 р. президентом Гаррі Труменом був підписаний «Акт про Національну безпеку», де окреслювалися механізми забезпечення економічної безпеки держави [9, с. 35].

Уперше термін «економічна безпека» з’явився в 1985 р. на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, де була прийнята резолюція щодо міжнародної економічної безпеки. Вона була спрямована на створення сприятливих умов соціально-економічного розвитку країн [7].

Комплексні підходи до розуміння поняття «економічна безпека» почали з’являтися наприкінці 70-х рр., коли розвиток світової торгівлі сягнув рівня глобальної економіки. У той момент з’явилася залежність країн від глобальних економічних процесів. Країни зі слабо розвинутою економікою відчували на собі впливи економічних криз.

Розпад СРСР змусив колишніх учасників об’єднання змінити свій погляд на економічну безпеку. Неefективне використання основних фондів спричинило падіння промисловості, аграрної сфери, металургії, енергетики. Тотальна корупція, безвладдя, бандитизм, повна девальвація грошової маси, відсутність певних правил гри, безробіття, перебудова країн на докорінно інший вид економічного устрою викликали необхідність змінювати парадигму економічної безпеки. Так з’явилися нові поняття – «економічна безпека держави», «економічна безпека підприємства», «економічна безпека громадянина». У 1990-х рр. поняття економічної безпеки розумілося як стан захищеності від небезпеки.

Із часом різноманіття економічних інтересів зростає, збільшується кількість ризиків, виникає залежність від

Рис. 1. Універсальна об’єктно-орієнтована модель економічної безпеки

інформаційної глобальної економіки. І вже сьогодні про безпеку починають говорити як про вчасно використані можливості для подальшого розвитку об'єктів безпеки. Так, за визначенням Д. Квашука, П. Пригунова й І. Вінника економічна безпека починає розумітися не тільки як стан захищеності, а й як створення умов для додаткових можливостей отримання прибутку, оскільки невикористану можливість також можна вважати певним ризиком [8], хоча ще є дуже багато думок стосовно розуміння економічної безпеки держави лише як стану захищеності.

На нормативно-правовому рівні економічна безпека держави представлена як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [10].

Цікавим фактом є те, що питома вага демографічної, продовольчої та соціальної безпеки в запропонованій Міністерством економіки методиці розрахунку рівня економічної безпеки держави має найменше значення порівняно з іншими складовими частинами (табл. 1). Ураховуючи думки стосовно світової продовольчої кризи [9; 11; 13], це здається дивним. Фінансова безпека теж представлена низкою складників (табл. 2), де валютна безпека, яка нині є причиною зубожіння українців, за своєю вагою чомусь знаходиться на передостанньому місці.

Економічна безпека підприємства в науковому середовищі нині також представлена станом захищеності від низки зовнішніх і внутрішніх загроз [8; 14; 15; 16].

Сучасне розуміння поняття «економічна безпека громадян» являє собою захищеність їхніх життєво важливих інтересів і уособлює ключовий напрям діяльності держави й суспільства. Закон України «Про основи національної безпеки України» указує на першочерговість забезпечення саме такого виду державної діяльності серед усіх інших [10]. Сучасна наукова література багата визначеннями фінансової безпеки [15, с. 34]. Загальною думкою науковців можна вважати розуміння фінансової безпеки як складової частини економічної безпеки, що деталізує її фінансову сферу.

Таким чином, парадигма фінансово-економічної безпеки на історичному проміжку (від початку розуміння безпеки взагалі до деталізації цього поняття з розширенням економіко-інформаційного потенціалу) являє собою стан захищеності важливих для людства інтересів, які з кожним роком стають усе більш різноманітними. Її особливості в сучасному розумінні включають у себе необхідність використовувати можливості для подальшого розвитку, оскільки невикористана можливість також є загрозою.

Зміна економічних концепцій потребує значних трансформацій у теоретико-понятійному апараті економічної безпеки, що розширює інтереси економічних суб'єктів і створює необхідність по-новому розглядати моделі безпеки. Не вирішене питання перебудови парадигми економічної безпеки в умовах переходу суспільства від індустріального до інформаційного. Для цього потрібне комплексне бачення системи економічної безпеки з урахуванням зовнішніх і внутрішніх загроз, які мають динамічні властивості, що постійно змінюються. Тому нині не вирішене питання вдосконалення системи економічної безпеки саме з погляду змін, що відбуваються в суспільстві.

Модель економічної безпеки – дуже розповсюджене поняття в науковій літературі, оскільки для її створення не потрібно проводити дослідження ймовірностей загроз і ризиків, а достатньо просто представити системні зв'язки між її елементами та відобразити комплексну структуру, що й робить переважна частина науковців – дослідників проблем економічної безпеки. Проте ми так не вва-

жаємо. Поняття «модель» включає в себе точне відображення реального об'єкта абстрактними методами. Якщо економічну безпеку слід розуміти як стан захищеності від ризиків і небезпек, то в такому разі будь-який об'єкт індивідуальний, хоча є й багато подібностей. Ми вважаємо, що модель економічної безпеки може бути використана лише на тому підприємстві, на якому вона розроблена. Із цього випливає, що є необхідність створити універсальний шаблон економічної безпеки з метою його подальшого пристосування до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Так, за визначенням провідних спеціалістів проблем економічної безпеки держави, основними її складниками є низка ключових сфер національної економіки (див. табл. 1, табл. 2). Наприклад, економічна безпека підприємства включає в себе такі складові частини: економічна, політична, технологічна, інформаційна, кадрова, соціальна, ринкова, виробнича. Економічна безпека громадян представлена соціальними, фінансовими, економічними, інтелектуальними та продовольчими інтересами. Ми пропонуємо взяти за основу універсальну модель, у фундамент якої слід покласти економічні інтереси будь-якого вищезазначеного суб'єкта. Для цього потрібно створити низку класів економічної безпеки, що окреслюють життєво важливі інтереси держави, підприємств і громадян. До таких можна віднести ресурсний клас економічної безпеки; екологічний клас економічної безпеки; фінансовий клас економічної безпеки.

Для кожного суб'єкта економічної безпеки певний клас має свої особливості. Це стосується не тільки різних суб'єктів економічної безпеки, але й однотипних також, оскільки вони не можуть бути ідентичними за характером зовнішніх і внутрішніх загроз. Так, наприклад, фінансовий клас економічної безпеки держави включає в себе низку складників, представлених Міністерством економічного розвитку й торгівлі України (див. табл. 2) [12]. Для громадян як суб'єктів економічної безпеки важливі соціальні, продовольчі, гуманітарні, екологічні, фінансові, інтелектуальні й трудові сфери економічних інтересів.

Для підприємства екологічний клас представлений виробничими, технічними, ринковими, кадровими, енергетичними, політичними, управлінськими фінансовими складниками. Структуру ризиків також пропонується зробити об'єктно-орієнтованою.

До класів ризиків можна віднести:

- клас економічних ризиків;
- клас політично-геополітичних ризиків;
- клас екологічних ризиків;
- клас ресурсних ризиків.

Таким чином, в умовах сучасності, коли динамічні процеси у світовій глобальній економіці породжують нові загрози та ризики, оптимальною моделлю можна вважати об'єктно-орієнтовану, що відрізняється від уже наявних класів із модифікованою структурою, які й представляють окремі модулі системи та є універсальними для будь-яких суб'єктів економічної безпеки (рис. 1).

Висновки. В історії зафіксовані зміни парадигми економічної безпеки, пов'язані з розширенням національних інтересів. У процесі формування цього поняття безпеку розуміли як захищеність від ворожих нападів і як відсутність небезпек. Еволюційні зміни внесли деякі трансформації в безпеку. Так, уперше про економічну безпеку заговорили на засіданні 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1985 р. Подальший розвиток економічних відносин, особливо після розпаду СРСР, вніс свої корективи в розуміння економічної безпеки як стану захищеності від загроз ризиків і небезпек. Сучасне розуміння економічної безпеки вже включає в себе додатковий фактор розвитку економічних суб'єктів, тому розуміється не тільки як стан захищеності,

а й як можливості розвитку, оскільки невикористана можливість може розцінюватись як ризик.

Представлена універсальна об'єктно-орієнтована модель економічної безпеки може використовуватися будь-якими суб'єктами. Така модель, на відміну від уже наявних, включає в себе низку класів, які окреслюють основні економічні інтереси держави, підприємств і громадян. Структура класів є статичною, а складові частини цих класів (залежно від трансформації економічного простору, суб'єктів економічної безпеки, загроз і ризиків) мають динамічні властивості.

Список використаної літератури:

1. Лапуста М. Предпринимательство / М. Лапуста. – М. : Инфра-М, 2008. – 608 с.
2. Афанасьев С. Меркантилизм как предтеча государственного регулирования рыночных отношений / С. Афанасьев // Вестник финансового университета. – 2003. – № 1. – С. 37–50.
3. Листопад М. Эволюция представлений об экономической безопасности / М. Листопад // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 3. – С. 385–387.
4. Пережогина О. Методологические подходы в исследовании проблем экономической безопасности / О. Пережогина // Ученые записки КГАВМ им. Н.Э. Баумана. 2012. – № 211. – С. 442–447.
5. Данилов И. Формирование взаимообусловленной системы «Конкурентоспособность – экономическая безопасность»: факторный подход / И. Данилов, Т. Кравченко // Вестник ЧГУ. 2013. – № 4. – С. 306–312.
6. Полное собрание законов Российской Империи. Все собрания (1649–1913 гг.). – СПб., 1830–1916 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.nlg.ru.
7. Генеральная Асамблея Организации Объединенных Наций / Резолюция 40-й сессии (1985 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml>.
8. Вінник І. Оцінка рівня економічної безпеки виробничих підприємств шляхом здійснення її інформаційно-аналітичного забезпечення (на матеріалах машинобудівних підприємств військово-промислового комплексу) : [монографія] / І. Вінник, Д. Квашук, П. Пригунов. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2015. – 282 с.
9. Дікарев О. Деякі проблеми теорії та практики економічної безпеки України / О. Дікарев // Регіональні студії. – Вип. 1. – С. 34–38.
10. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
11. Геєць В. Концепція економічної безпеки України // Ін-т екон. прогнозування ; кер. проекту В. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
12. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 // Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
13. Боткин О. Интерпретация понимания продовольственной безопасности на международном уровне / О. Боткин, А. Сутыгина, П. Сутыгин // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». – 2016. – № 2. – С. 7–14.
14. Головач А. Фінансова статистика (з основами теорії статистики) : [навч. посіб.] / А. Головач, В. Захожай, Н. Головач, Г. Шепітко. – К. : МАУП, 2002. – 224 с.
15. Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія : У 3 т. – Т. 3 / О. Василик, С. Мочерний. – К. : Вид. центр «Академія», 2002 – 952 с.
16. Шлемко В. Економічна безпека України : сутність і напрями забезпечення : [монографія] / В. Шлемко, І. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.